

Милка В. НИКОЛИЋ*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 10. 11. 2023.
Прихваћен: 3. 6. 2024.

ЈЕЗИЧКО ОБЛИКОВАЊЕ САТИРИЧНОГ ДИСКУРСА У ЛИСТУ *ЕРА* (1919–1928): ЛИНГВОСТИЛИСТИЧКИ АСПЕКТ**

Предмет овог рада јесте језичко обликовање сатиричног дискурса у новинском медију, на примерима текстова из листа *Ера* (1919–1928). Циљ је да се с лингвостилистичког аспекта испита која су језичко-стилска средства коришћена у сатиричним текстовима овог гласила, као и да ли постоје језичко-стилске специфичности сатиричних остварења у односу на несатирична дела. Анализа је показала да су текстови језичко-стилски обликовани тако да на реципијенте делују краћим текстостилемима који функционишу унутар ширих смисаоних целина, као и већом концентрацијом разноврсних семантостилема у оквиру текстовних целина. Такве одлике вероватно су биле условљене очекиваном краткоћом новинских прилога, тј. тежњом публицистичког медија да примаоцу одузме што мање времена за читање. Корпус сведочи да сатирични и несатирични текстови могу да користе идентичне типове језичко-стилских средстава. Кључна специфичност сатиричних текстова јесте у посредном казивању о стварности која се подвргава критици.

Кључне речи: лист *Ера*, сатирични дискурс, новинска сатира, језичко обликовање, стилска средства, хумор, иронија.

1. Увод

Сатирично-хумористички недељни лист *Ера* био је „лист за озбиљну шалу и киселу збиљу”, како је формулисано у његовом поднаслову, а излазило је током прве међуратне деценије (1919–1928) у Ужицу.¹ Ово гласило је на недељном нивоу пратило актуелну друштвено-политичку стварност, прено-

*milkanik75@gmail.com

** Истраживање је финансирао Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО, научни пројекат *Динамика структура савременог српског језика*, број 178014).

¹ Током 1882. године у Београду је објављиван сатирично-хумористички лист под називом *Ера*, чији је власник и уредник био Јован Поповић. Не постоји континуитет између поменутог листа и међуратног листа о коме говоримо у овом раду. У питању су идејно и концепцијски засебне публикације, настале у различитим друштвено-политичким контекстима.

сећи својеврсни одраз друштвеног расположења и политичког стања у новооснованој југословенској држави, која није испунила очекивања грађана.²

Лист *Ера* био је намењен најширем опсегу рецепијената, стога су текстови били уобличени према општим одликама публицистичког функционалног стила (уп. Тошовић 2002: 299–327; Јовановић Ј. 2010). Прелиминарна анализа је показала да су у овом гласилу, поред сатиричних, објављивани и несатирични прилози (више је хумористичких, а мање је нехумористичких прилога).³

Сатирични текстови у листу *Ера* интересантни су за лингвистику као типични примери новинске (публицистичке) сатире, која се може диференцирати у односу на књижевну сатиру (в. Иконић 2015: 337–352; Јовановић И. 2019: 221–233). Разлика се може сагледавати на плану остварености уметничке вредности и очигледности ангажоване функције у конкретном тексту, при чему се оба поменућа феномена могу реализовати и у новинском и у књижевном медију.

Предмет нашег интересовања јесте језичко обликовање сатиричног дискурса у новинском медију, на примерима текстова из листа *Ера*. Циљ је да се с лингвостилистичког аспекта испита: (1) која су језичко-стилска средства коришћена у сатиричним текстовима; (2) постоје ли језичко-стилске специфичности сатиричних остварења у односу на несатирична. Корпус нашег истраживања заснива се на једном узорку бројева овог гласила.⁴ Очекивано је да ће језичко обликовање новинске сатире тежити да буде разумљиво што већем броју читалаца, уз очигледнију ангажовану функцију, али и да ће поједина остварења новинске сатире успети да се приближе књижевној сатири осамосталивши се од публицистичког корпуса и од конкретног ванјезичког контекста.

2. Приступ проблему

О сатири постоји обимна научна литература, у којој је овај феномен осветљаван из различитих аспеката у оквиру филолошких наука. За предмет нашег интересовања подстицајна су новија лингвистичка истраживања, посебно из медиолошког и вербатолошког аспекта (в. Јовановић И. 2019), као и аспекта културологије и критичке анализе дискурса (в. Пешић 2016).

² Оснивач међуратног часописа *Ера*, аутор већине текстова, власник и уредник био је Андрија Лојаница (1875–1959), учитељ по струци, учесник балканских ратова и Првог светског рата. Познат је као дечји писац. Један део живота провео је у Ужицу, а други у Београду. На предлог министра просвете Светозара Прибићевића (влада Николе Пашића), Лојаница је пензионисан 1924. године, као „лице које испољава начела против постојеће државне форме”.

³ У књижевнотеоријској литератури објашњени су појмови: *смех, смешно, комика, комично, хумор, духовитост, иронија* (в. Бошковић 2006; Перишић 2009).

⁴ Данас је тешко пронаћи све бројеве листа *Ера* Дигитализована су 34 броја за године: 1919, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1928 (доступни су на сајту Народне библиотеке у Ужицу). Поменућа грађа представља корпус нашег истраживања. Значајне податке о листу *Ера* пружа публикација: *Бунт и снови Андрије Лојанице* (2019).

У старијој филолошкој литератури сатира се објашњава као „истовремено ангажовање у стварима и проблемима света и дистанца према тим истим стварима и проблемима” (Егерић 1987: 9), док се у новије време сатира посматра као дискурсна пракса посебне врсте (Пешић: 28–48). У питању је наджанровска категорија, коју одликује дуалитет – негативан вредносни став према одређеној предметности, а афирмативна интенција да се делује на побољшање тог дела стварности који је изложен критици. Проучаваоци говоре о амбивалентности критичке негације у сатири, а то подразумева да, поред негације постојећег (неприхватљивог) света, постоји утопијска афирмација новог и бољег света, уз тежњу да се катарзично делује на читаоца (Бахтин 2013: 137–141).

Значењски потенцијал сатире остварује се у интеракцији текста и ванјезичког контекста. Да би сатирични текст могао да оствари корективнокритичку функцију, потребно је да пошиљалац и прималац имају заједничко знање о прошлим и актуелним појавама у друштву, политици и култури унутар одређене уже или шире заједнице. Аутори се приликом језичког обликовања сатиричног дискурса често служе прецедентним феноменима, стога је значајно да су писац и читалац овладали истоветним лингвокултуролошким компетенцијама, захваљујући којима препознају културолошки маркиране јединице употребљене у тексту.⁵

За предмет нашег интересовања подстицаји су лингвистички налази који се односе на вербатолошке и стилистичке аспекте новинске сатире:

[Вербатолошко означавање сатире] „има двојак стилистички смисао: промотивни на једном крају, и мимикријски на другом. Семантички сатирички код и његова структура означавају стварност, али су и сами означени њоме јер на себи одликавају стварност. На крају, ефикасност сатире” [јесте] основица [...] „њеног стилистичког вредновања, па сем што означава промоцију њеног смисла, има и своје налази јер може значити и ефикасност депресијацију. У скопији јединства супротности, може се рећи да у сатири без лица нема налази” (Јовановић И. 2019: 233).

Како се може закључити из досадашњих истраживања, нису издвојена језичка средства која су специфична искључиво за сатирични дискурс. Исто тако, не постоје унапред задати стилски поступци којима стваралац са сигурношћу долази до уметнички вредног сатиричног текста: језичко обликовање сатиричног дискурса „тражи мајсторско перо да би [настао] ефикасни и оптимално ефикасни израз” (Јовановић И. 2019: 222). Да би сатира достигла уметничку висину, неопходно је да аутор избегне отворене увреде, пресуде или осуде, „без духа разумевања и вишег смисла” (Егерић 1987: 18). Сматрамо да корпус једног сатирично-хумористичког листа, објављиваног у веома нестабилном друштвено-политичком амбијенту, може да донесе одређена искуства о могућностима да новинска сатира достигне уметничку вредност и да се приближи књижевној сатири.

⁵ Прецедентни феномени су добро познати свим представницима одређене национално-лингвокултурне заједнице и актуелни су на когнитивном и емоционалном плану говорника (в. Драгићевић 2010: 15; Пејановић 2009: 238). Сатиричари користе прецедентне феномене на креативан начин (уп. Николић 2022).

3. Резултати анализе

Рубрикација листа *Ера* обухвата три сталне рубрике: (1) прва рубрика – садржи уводник у стиху; (2) „Службени део” – ову рубрику чини један прозни текст; (3) „Неслужбени део” – обухвата више подрубрика, у прози или стиху, које се чешће или ређе јављају, на пример: „Ерин рабош”, „Ерин фељтон”, „Епиграми”, „Дописи”, „Телеграми”, „Читаоцима”, „Разне вести”.

Жанровска матрица текстова остварује се у једном од три функционална стила: (1) публицистички жанрови – уводник, вест, фељтон, новински чланак; (2) књижевноуметнички жанрови – лирска песма, епска песма, епиграм, афоризам; (3) административни жанрови – проглас, указ, одлука, пропис. Текстови углавном прате грамагичку и правописну норму.⁶

Прва рубрика, која садржи стиховни уводник, доноси увек сатиричне текстове, који су директно повезани с ванјезичким контекстом, тј. с друштвено-политичком ситуацијом у новонасталој уједињеној држави. Наводимо пример из прве године излагања листа (*Ера*, I/9, 1919):

БОГИЊИ ВЕЗАНИХ ОЧИЈУ

[...]

Сад се многи тобож чуде, / Како може то да буде?
 Да, најмањи увек плаћа, / Кад „заслуге” деле „браћа”.
 Док ми требаш, ти си мио, / Ма мишије снаге био.
 Кад награду правда стере, / „Заслуге” се мудро мере.
 И свака ће вам лако рећи: / Извуче се лопов већи.
 Свуде мали муче муку, / Свуд велики почаст вуку;
 Свуд положај крупне брани, / Свуд су ситни у апсани.
 То је круна раду њином: / „Што се дружи кепец с цином?”

Људска правдо, слаба сени, / Мач подигни пребијени,
 Са очију везу скини, / По заслуги кривце шини,
 На „мајсторе” пуштај хрте, / Мање удри на „шегрте”.
 У томе је мудрост права, / Уловити једног лава.
 Мали потез доста биће, / Да подавиш јазавчиће.

Песнички субјекат се у овој песми два пута обраћа богињи правде: (1) у наслову, користећи перифразу (*богиња везаних очију*); (2) у завршној строфи, помоћу апозитивне метафоре (*људска правдо, слаба сени*). Одломак почиње експресивним питањем, а наставља се низом одговора који могу да функционишу аутономно као афоризми (текстостилеми). Поменути афоризми формиран су од по два стиха с парном римом (*Да, најмањи увек плаћа, / Кад „заслуге” деле „браћа”*; *Док ми требаш, ти си мио, / Ма мишије снаге био*; [...]). Од језичко-стилских средстава доминирају семантостилеми настали:

⁶ У наведеним примерима пренели смо правописна и интерпункцијска решења из корпуса, као и графичка истицања.

- (а) ироничном употребом⁷ – (1) стилски неутралне лексике („*заслуге*”, „*браћа*”), (2) лексике која има експресивни потенцијал („*мајстор*”, „*шегрт*”);
- (б) метафоричком употребом – (1) стилски неутралне лексике ([...] *Уловити једног лава*), (2) експресивне лексике ([...] *Да подавиш ја-завчиће*).

Ова сатирична песма може да се осамостали од конкретног ванјезичког контекста и да пренесе универзалну семантику, тј. осуду одређених непожељних појава које се могу јавити у сваком друштву. Тиме овај сатирични уводник успева донекле да се приближи књижевној сатири.

У наредном примеру сатиричног уводника уочава се једна од доминантних дискурских стратегија у листу *Ера* – интертекстуални цитативни дијалог са српским књижевним наслеђем (*Ера*, VII/9, 1924). Текст је настао на језичкој, композиционој и мотивској матрици Шантићеве песме „Остајте овдје!”:

БЕЖИТЕ ОДАВДЕ!

[...]

Мислима се кретох до шехер Мостара, / И створих се украј Шантића
мезара.

Из дубине раке јецај лире грмну / И умрли песник нарицати стаде:

„Бежите одавде! Сунце туђег неба / Пржити вас неће к’о што ово пржи,
Лакше је тамо стећи кору хлеба / Где нема браће себичне до сржи.

Од ове мајке нема мајке црње, / А мајка ваша земља вам је ова
У којој часни носе бедне прње / Служећи прохтеве хуља и ниткова.

[...]

Овде вам свако подло руке стеже / И сестринска рука пелен-чашу точи.
Најотровн’им ножем брат вам срце реже / И језеро суза гони вам на очи!”
[...]

Песнички субјекат у нашем примеру негацијама се супротставља свакој афирмативно конотираној смисаоној целини из прототекста, појачавајући стилски ефекат на више начина: (1) експресивним речима и синтагмама (нпр. *хуља*, *нитков*, *бедне прње*); (2) хипотипозама (*Овде вам свако подло руке стеже / И сестринска рука пелен-чашу точи; Најотровн’им ножем брат вам срце реже / И језеро суза гони вам на очи!*). Негације се остварују на: (1) граматичком плану – синтаксичка негација (*Пржити вас неће к’о што ово пржи*); (2) на лексичком плану – антонимним лекичким једицама (*Бежите одавде*). Међутим, негација у смисоном погледу превазилази граматичку и

⁷ Иронија је уобичајено стилско средство односно типична дискурсна стратегија у сатири, међутим, није искључиво везана за сатиру. Одликује се двозначношћу, тј. афирмативном компонентом на површинском нивоу тумачења, а негацијском компонентом на дубинском нивоу (уп. Стојановић 2003; Ковачевић 2015: 105–115; Палашић 2015; Живковић 2019).

лексичку супротност језичких јединица јер носи одређени вишак информације, који се не може „без остатка” трансформисати из негативног у афирмативно значење (ни обратно). На поменутој смисаоној иреверзибилности базира се уметничка вредност интертекстуалних цитативних сатиричних текстова у листу *Ера*.

Друга рубрика („Службени део”), као и прва, увек је сатирична, а остварује се као пародија тзв. потестарног говора, којим се власт обраћа грађанима.⁸ Поједностављено речено, пародија подразумева употребу неозбиљног садржаја у озбиљној форми:

ЈА, ЕРА – ПРВИ

По милости својој и вољи сопственој:

Притјажатељ кирицијског каравана, господар Јеља и соаре; носилац црвеног шала, бритве и јанџика; произвођач: ђумура, луча и катрана и лиферант мрса за Београд;

На предлог некрунисаног краља Трословног Краљевства, Баја Дугокрадића, а по саслушању 129 измеђара јего постављам:

За вршиоца дужности блаженопочившег Устава у поменутом краљевству мислену именицу ДИКТАТУРУ, с тим да ту дужност отправља од 20. октобра т. год.

Некрунисани краљ Трословног Краљевства, Баја Дугокрадић, нека изврши овај указ; Поданици пом. краљевства нека му се покорвају. [...]

Како показује одломак (*Ера*, VII/22, 1924), у форму државног административног документа уноси се шаљиви садржај, који упућује на актуелне личности тадашње политичке сцене. У доминантна језичко-стилска средства спадају: (1) евокативна лексика, која се не очекује у административном тексту – колоквијализми, турцизми, регионални и архаични изрази, као и микротопоними (*Притјажатељ кирицијског каравана, господар Јеља и соаре; носилац црвеног шала, бритве и јанџика*); (2) перифразе у функцији именовања државе (*Трословно Краљевство*) и представника власти (*Некрунисани краљ Трословног Краљевства, Баја Дугокрадић*).⁹ Стилогеност пародијске дискурсне стратегије базира се на поступку: (1) стилског снижавања текстовног сегмената којим се именује доносилац званичног документа; (2) непримереним именима и називима државних службеника (*Баја Дугокрадић; 129 измеђара*); (3) неочекиваним садржајем (*За вршиоца дужности блаженопочившег Устава у поменутом краљевству [постављам] мислену именицу ДИКТАТУРУ*). Посебно је упечатљива перифраза *господар Јеља и соаре*, по којој је лист *Ера* био препознатљив у своје време. Стилогеност овог израза постиже се речима *Јеље* и *соара*, који су били непознати читаоцима изван ужичког краја.¹⁰ Оним локалне микротопонимије, као и термин старог кирицијског заната, могу се схватити као индикатори ниског стила, који је у нескладу с достојанственом улогом доносиоца државног документа.

⁸ Појам *потестарни говор* преузимамо из имаголошких студија, које су заступљене у различитим хуманистичким наукама (уп. Василева Груева 2018; Кошничар 2015).

⁹ Никола Пашић је именован изразима: *Некрунисани краљ Трословног Краљевства, Баја Дугокрадић*. У корусу има и других перифраза за поменутог политичара, на пример, израз *Висоцајша Брада* јавља се у једном од наредних одломака које наводимо.

¹⁰ *Јеље* је име засеока на планини Златибор. Лексема *со(х)ара* означава дуги помоћни дрвени штап, који су трговци користили као испомоћ при преносу робе.

Трећа рубрика („Неслужбени део”) садржи различите типове текстова издвојене према критеријуму *сатирично* : *несатирично* и поткритеријуму *хумористичко* : *нехумористичко*, при чему поменуте категорије могу да буду реализоване у различитом степену. Тако, први од наредна два хумористичка текста из подрубрике „Дописи” има функцију да забави читаоце и спада у несатиричне прилоге (*Ера*, VII/22, 1924), док се други текст одликује благом сатиром (*Ера*, VII/12, 1924):

(1) „Чак”, 25-II-924. 12 часова 30 минута ноћу
Дете лудо, прика Будо, / Стално пуже око Руже.
Залуд труди прика Буди, / Јер он Ружи за смех служи.

Л. Бек, с. р.

(2) *Зелен До*, 25-II-924.
Наш је правник без спреме и знања, / Место рада ветар капом гања.
Има склоност да замишља често / Да за њега ово није место.
[...]
„Господин сам високога чина / Ал’ на мени туђа пелерина,
Да ми није зелендолских жена / Одавно би опала ми цена.”
Реци „Еро” ова умна глава / Да л’ ће наша усрећити Права.

Зелен долац

Хумор у оба примера проиходи из неусаглашености очекиваног (озбиљног и значајног) садржаја у жанру дописа с његовим неочекиваним (шалљивим и тривијалним) садржајем из приватног живота. Међутим, други текст има одређену специфичност која га чини сатиричним, а то је амбигвитет, који се у датом контексту може тумачити и у афирмативном (несатиричном) и у супротном (сатиричном) смислу. Аутор језички обликује сатиру као индиректно казивање о стварности, посредством наратива у којем иронија истиче критичку дистанцу према приказаној предметности. Слично као у претходим примерима, и у следећа два хумористичка текста из подрубрике „Епиграм” уочљива је разлика између категорије *несатирично* и *сатирично*.

(1) За лепотом срце трне, / Волим очи к’о ноћ црне,
Меку косу к’о од свиле / Стас танани к’о у виле.
Све то скупа страсно желим, / Ватра пали бићем целим.
Али заман жеља жеже, / Кад ми рука не досеже
Да паклене муке скратим: / Предмет жеља да дохватим.
Зато, кад ме јади сморе, / Гађам грашком у прозоре.

(2) Где ко стане ту мота и краде / Под окриљем Височајше Браде:
Ал’ изгледа да јој већ крај стиже, / Јер по Бради Крупан Мрав гамиче:
И влакна јој без милости стриже.

Први епиграм је забавног карактера и спада у групу бројних шалљивих текстова у листу *Ера* који говоре о љубавним неприликама (*Ера*, VII/9, 1924). Други епиграм се односи на актуелну политичку ситуацију у држави (*Ера*, VII/15, 1924), о чему се казује: (1) индиректно – посредством шалљивог и наизглед безазленог наратива; (2) сликовито – употребом експресивне лексике пејоративног значења (*мотати*; *красти*), као и неочекиваних онимијских

јединица (*Височајша Брада; Крупан Мрав*). Посебан стилски ефекат постиже се пародијом високог стила (*Под окриљем Височајше Браде*), што се додатно појачава инкорпорирањем високог стила у ниски стил, којим је написан преостали део текста. Стилском учинку доприноси и краткоћа текста, у коме су употребљени различити стилски поступци – алегорија, иронија и перифраза.

Специфичност сатиричног текста у односу несатирични (шаливи и озбиљни) може се пратити у следећа два прилога из подрубрике „*Ерин Рабош*” (*рабош* је старински начин бележења дуга). Ово је први пример:

Град Ужице има три класичне ствари које ниједан други град у овој земљи нема: има полицију поред које трговци на државне празнике држе отворене радње, а качаци сербез шетају по околини; има класично васпитану омладину која на уласку у парк пише: „... како окренеш”; и има идеалну варошку чистоћу, коју најревносније одржавају [...] варошке краве, које парадно пролазе кроз главну ужичку улицу на подне и увече.

Можда ће зуб времена изменити полицију; [...] може се десити и то: да ужичка омладина некад изгуби вољу за разноразним писанијама по капијама и клупама парка и да постане поштена: „како окренеш”; али, на утеху стародревних ужичких навика, чистоћу у граду ће [...] одржавати ужичке краве, их же њест числа и во вјеки вјеков!

Ужичани! Радујте сја и веселите сја, јако мзда ваша многа по – калдрми.

Наведени хумористички текст може се посматрати као несатирични јер директно казује о стварности која је предмет оштре критике (*Ера*, VII/26, 1924). Типови језичко-стилских поступака и дискурсних стратегија слични су као у „чисто” сатиричним текстовима:

- (а) евокативна лексика – (1) турцизми (*качак* [разбојник, одметник]; *сербез* [безбрижно]); (2) црквени изрази (*мзда* [награда, добит]); (3) у првом пасусу тротачком је вероватно означен изостављени вулгаризам (... *како окренеш*);
- (б) композиција текста уобличена је двама стилским поступцима – (1) први и други пасус обједињује фигура корекција; (2) градација се засебно јавља и у првом и другом пасусу;
- (в) у завршном (трећем) пасусу комбинују се две дискурсне стратегије – (1) иронија (израз *Радујте сја и веселите сја* – значи ’тугујте и плачите’); (2) пародија свечаног црквеног стила (који је у нескладу с тривијалном семантиком).

Наредни пример препознатљив је као новински чланак, какви се уобичајено појављују у новинском медију, а посвећен је критичком сагледавању одређеног душтвеног проблема (*Ера*, VIII/14, 1928):

Гледао сам јуче у порти топчидерске цркве суву чесму Милоша Обреновића, којег је једна наша скупштина прогласила за Великог Милоша. Била је она некад на Теразијама, па је некоме нашем врло паметном и врло поштену чељадету пало на памет да је пренесе у Топчидер.

Да је још у животу који Обреновић, сумњам да би наши уредитељи Београда то помислили да учине. Велики Милош, „творац Србије”, био је Велики док је било Обреновића. Чим је Обреновић V издахнуо, одмах се Милош смањило. И кнез мученик, умало није сиромах отперлијао испред позоришта у Недођин да није онда једна часна рука пузавцима командовала: „Остав!” [...]

Све ми је ово прошло кроз главу, гледајући суву Милошеву чесму, на домаку његова запуштена двора у Топчидеру и кобно: „*Sic transit gloria mundi*” (Тако пролази слава светска) одјекну ми у ушима. [...]

О *tempora o mores!* Има тако људи, али срећом само у овој касаби, који без устручавања ради „уређења” вароши уклањају историјске споменике, који подсећају на *мртве владаре*, док у исто време *ћуте као мишеви*, кад им у њиховом регулационом послу какав гардијски мајор подвикне по српски.

Шта ћеш: „Народи само знају две стазе: ил’ подло пузе, ил’ грозно газе”, како вели пок. Љуба Ненадовић. Само ја ово не бих применио на цео наш народ, него на наш *народни изрод*, а њега, на жалост, има сваки дан све више.

Текст није намењен забави него деловању на државне институције које управљају споменицима. Како би у несатиричном озбиљном тексту што ефектније исказао критички став и што снажније утицао на свест читалаца, аутор је комбиновао различите језичке ресурсе, стилске поступке и дискурсне стратегије. Издвајамо кључне типове поменутих феномена:

- (а) експресивне лексичке јединице с негативном конотацијом (*отперлијати*, *пузавац*, *касаба*, *изрод*), чија се стилогеност појачава употребом у фигуративном контексту, у коме су семантостилемима [...] *да није онда једна часна рука пузавцима командовала* [...]; (*Кнез Милош*) *био је Велики* док је било *Обреновића*. *Чим је Обреновић V издахнуо, одмах се Милош смањио*);
- (б) формална дезинтеграција фразема (*умало није сиромаш отперлијао испред позоришта у Недођин*)¹¹ – стилски неутралан глагол у фразему *отићи у недођин* замењен је стилски маркираним глаголом.
- (в) цитатност као интертекстуална стратегија, а цитати потичу из: (1) опште културе (*Sic transit gloria mundi*; *O tempora o mores!*); (2) српског културног наслеђа (*Народи само знају две стазе: ил’ подло пузе, ил’ грозно газе*).
- (г) две дискурсне стратегије, супротне по начину испољавања: (1) иронија као прикривени напад (*наши уредитељи Београда* [...]; *ради „уређења” вароши* [...]); (2) инвектива као отворени напад (*ћуте као мишеви, кад им у њиховом регулационом послу какав гардијски мајор подвикне по српски*).

У закључку ћемо изнети налазе у погледу питања која смо отворили на почетку и која смо пратили при анализи грађе: (а) одлике језичког обликовања сатиричног дискурса у листу *Ера*; (б) језичко-стилске особености сатиричних текстова у односу на нестиричне; (в) могућности остваривања ангажоване функције и уметничке вредности у новинској сатири.

¹¹ Говорницима српског језика познат је фразем *отићи у недођију* (*недођин*, *недођиши*), који је у србистици истражен и објашњен из фразеолошког и лингвокултуролошког аспекта (в. Мршевић Радовић 2008: 36–37).

4. Закључак

Језичко обликовање сатиричног дискурса у листу *Era* одликују семанто-стилеми и текстостилеми као стилске доминанте, што подразумева не толико њихову фреквенцију колико њихову улогу у профилисању смисла конкрет-ног текста, посебно његове корективно-критичке функције. Коришћени су језички ресурси који имају потенцијал да допринесу смисаоним нијансирањима текста, с тим што су аутори бирали јединице које су, на основу језичког (лингвокултуролошког) знања, општеразумљиве читаоцима (експресиви, архаизми, оними, фраземи). Текстови су језичко-стилски обликовани тако да на реципијенте делују краћим текстостилемима који су функционисали унутар ширих смисаоних целина, као и већом концентрацијом („густином“) разноврсних семантостилема у оквиру текстовних целина. Такве одлике биле су вероватно условљене очекиваном краткоћом новинских прилога.

Хумор је заједничка одлика сатиричних и хумористичких (несатиричних) текстова у листу *Era*, а разлика је у наглашеној ауторској дистанци којом се одликују „чисто“ сатирични текстови. Претходно поменута разлика (наглашена ауторска дистанција) представља сличност између сатиричних и нехумористичких текстова у листу *Era*. Не уочава се специфична разлика сатиричних у односу на несатиричне (хумористичке и нехумористичке) прилоге у погледу типова језичко-стилских средстава. Кључна специфичност сатиричних текстова јесте у посредном казивању о стварности која се подвргава критици.

Новинска сатира може да се приближи књижевној сатири уколико сатирични новински текст успе да се осамостали у односу на језички контекст публицистичког корпуса, као и вањјезички контекст конкретне друштвено-политичке стварности. Поједини текстови из листа *Era* преносе универзалне погледе о неприхватљивим друштвеним појавама у било ком времену и простору, делујући корективно-критички, а донекле и катарзично на читаоца.

ИЗВОРИ

Era – лист за озбиљну шалу и киселу збиљу 1919–1928: Народна библиотека, Ужице, Дигитални репозиторијум. <https://www.biblioteka-uzice.rs/digitalna-biblioteka/novine-i-casopisi/era-digitalni>. 26. 8. 2023.

Бунт и снови Андрије Лојанице 2019: Зоран Јеречић, Зоран Жеравић (ур.), Ужице: Удружење „Колектив Ужице“, Чајетина: Библиотека „Љубиша Ђенић“.

ЛИТЕРАТУРА

- Бахтин 2013: Михаил Бахтин, *Естетика језичког стваралаштва*, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Бошковић 2006: Александар Бошковић, Хумор, *Књижевна историја*, 38/130, Београд, 625–672.
- Василева Груева 2018: Петја Василева Груева, Лекционниот курс по „постарно-политическа етнологија” – перспективи и предизвикателства, *История*, 26/1, Софија, 46–62.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Егерић 1987: Мирослав Егерић, Српска послератна сатира, у: Мирослав Егерић (прир.), *Антологија савремене српске сатири*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 7–47.
- Живковић 2019: Душан Живковић, Општи односи ироније и сарказма, *Књижевна историја*, 51/167, Београд, 197–211.
- Иконић 2015: Ивана Иконић, *Српска хумористичко-сатиричка периодика друге половине XIX и почетка XX века*, Докторска дисертација, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Јовановић Ј. 2010: Јелена Јовановић, *Лингвистика и стилистика новинског умећа*, Београд: Јасен.
- Јовановић И. 2019: Ивана Јовановић, *Лингвистика и стилистика медиолошких родова и врста*, Београд: Јасен.
- Ковачевић 2015: Милош Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Београд: Јасен.
- Кошничар 2015: Софија Кошничар, *Aspekti drugosti u ratnom putopisnom diskursu Miloša Stjepanskog o banatskim Švabama u svetlu potestarne imagologije*, *Годишњак Филозофског факултета*, XL/1, Нови Сад, 129–149.
- Мршевић Радовић 2008: Драгана Мршевић Радовић, *Фразеологија и национална култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Николић 2022: Милка Николић, Лингвокултуролошки потенцијал језичко-стилских поступака у сатиричној поезији Душана Попа Ђурђева, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 50/1, Београд, 97–108.
- Паласић 2015: Nikola Palašić, *Komunikacijska vrijednost ironije*, *Fluminensia*, 27/1, Rijeka, [1–15]. <https://www.researchgate.net/publication/282374202>. 26. 8. 2023.
- Пејановић 2009: Ана Пејановић, *Горски вијенац* као прецедентни текст, *Стил*, 8, Београд, 237–242.
- Перишић 2009: Игор Перишић, Покушај разграничења појма *смех* од сродних појмова, *Књижевна историја*, 41/137–138, Београд, 445–462.
- Пешић 2016: Милена Пешић, *Сатиричке књижевне пројекције друштвене и политичке стварности у јавној сфери Србије крајем XIX и почетком XX века*, Докторска дисертација, Београд: Факултет политичких наука.

Стојановић 2003: Dragan Stojanović, *Ironija i parodija, Treći program*, leto–jesen, Beograd, 201–223.

Тошовић 2002: Бранко Тошовић, *Функционална стилистика*, Београд: Београдска књига.

Milka V. Nikolić

LANGUAGE SHAPING OF SATIRICAL DISCOURSE (1919–1928):
LINGUISTIC ASPECT

(Summary)

The satirical and humorous weekly newspaper *Era* (1919–1928) followed current events in society, conveying a kind of reflection of the social mood and political situation in the newly founded state. The newspaper *Era* was intended for the widest range of recipients, therefore the texts were linguistically and stylistically shaped according to the general features of the journalistic style. In addition to the satirical ones, there were also non-satirical articles (mostly humorous, and to a lesser extent non-humorous). The subject of our interest is the linguistic shaping of the satirical discourse realized in the newspaper medium, based on the examples of texts from the newspaper *Era*. The goal is to examine from the linguistic aspect: (1) which linguistic and stylistic devices were used in satirical texts; (2) whether there are linguistic and stylistic specificities of satirical works compared to non-satirical ones. The analysis showed that journalistic satire can approach literary satire if the satirical newspaper text manages to become independent in relation to the non-linguistic context.

Keywords: newspaper *Era*, satirical discourse, newspaper satire, language formation, stylistic devices, humor, irony.